

„Inovace studia historie na Filozofické fakultě MU“. Na projektu spolupracoval Historický ústav FF MU s brněnským Centrem pro studium demokracie a kultury. Předpokládaným čtenářem finančně podpořeného výstupu mají být především studenti magisterských studijních oborů historie a teologie. Editoři publikace oslovili autory jednotlivých esejů s několika základními otázkami, které se týkaly sebepochopení disciplíny církevní historiografie, jejích ambicí a úkolů, případně mezioborové spolupráce: „Co jsou to církevní dějiny? Jaké je jejich postavení v rámci ostatních historických oborů? Jsou perspektivní disciplínou, a pokud ano, v čem tkví jejich přínos? Představují v dnešní době kreativní a novými impulsy a inspiracemi nabitý projekt, nebo jen okrajovou složku historie, spíše jen trpěnou?“ Některé z příspěvků přitom byly otištěny již dříve v časopise *Církevní dějiny* (1/2008 a 6/2010).

Řada z publikovaných studií si všímá vztahu církevní historie k teologii a teologickým disciplínám a snaží se o určení místa církevních dějin mezi historií a právě teologií. Často se vrací otázka, zda teologické vzdělání či konfesní příslušnost je výhodou či dokonce nezbytnou podmínkou, nebo zda je historikovi spíše na škodu. Některé studie se ptají po spojitostech

JIŘÍ HANUŠ (ED.):

*ESEJE O POVAZE CÍRKEVNÍ
HISTORIOGRAFIE*

(Brno: CDK, 2011. 187 s.
ISBN 978-8073252731)

Soubor esejů o povaze církevních dějin vznikl v rámci projektu

tech v otázkách metodologie mezi teologickými vědami a církevní historií, po požadavcích církevní instituce na obor církevní historie, nebo vyslovují očekávání, která může mít teolog ve vztahu k církevní historiografii. V otázce výhody či nevýhody konfesní příslušnosti či teologického vzdělání pro psaní církevní historie lze odkázat na slova Františka X. Halase, který upozorňuje na důležitost reflexe limitů vědecké práce každého jednotlivého badatele. V mnoha esejích jsou také načrtnuty důležité otázky a témata pro budoucí studium. Záběr je opravdu široký, od období raného novověku až po široce koncipovaný srovnávací výzkum nástrojů, taktiky a strategií komunistických režimů při ovládnutí církví, který ve svém příspěvku navrhuje Stanislav Balík. Záběr však přesahuje klasické časové vymezení, jedním ze zbožných přání, která ve svém příspěvku uvádí Jaroslav Vokoun, je žádost, aby se témata českých církevních dějin stala také předmětem dějin virtuálních. V rovině interdisciplinárních přesahů je vedle teologického zakotvení tematizován i přínos sociologie náboženství k církevnímu a náboženskému dějepisectví.

Studie olomouckého teologa Pavla Ambrose „Návrat k pramenům a postavení křesťana v mo-

derním světě“ je příspěvkem k diskuzi o povaze vztahu metodologie církevních dějin a praktické teologie. Historii připomíná, že je svoji metodologií zodpovědná za způsob vsazení člověka současnosti před jeho dějinnost (nejen pouze dějiny), podobně jako pastorální teologie má zodpovědnost stavět člověka přítomné chvíle do kontextu dějin *sub specie aeternitatis*. Tím také zbavují oblast racionálního poznání rizika pokušení vše vysvětlit.

Stanislav Balík ve svém příspěvku „Církevní historiografie a interpretativní výzkum soudobých dějin“ hovoří o přílišné uzavřenosti církevní historiografie v jednotlivých národních státech a navrhuje jako jedno z nových témat již vzpomenutý rozsáhlý srovnávací výzkum zemí někdejšího východního bloku zaměřený na způsoby ovládnutí církví jednotlivými komunistickými režimy.

Podle Františka X. Halase („Esej o povaze církevních dějin“) je předmět církevních dějin ve srovnání s jinými předměty historického bádání specifický vyšší mírou ovlivnění výpovědi postojem badatele. Jde o zvýšenou citlivost na to, zda badatel svůj předmět poznal pouze zvenčí, anebo také zevnitř. Přitom z toho nelze vyvodit, že jedna z odpovědí bude objektivnější než druhá. Objektiv-

ně měřitelný je však vliv, jak již bylo vzpomenuáno výše, který má na kvalitu výsledků vědeckého bádání okolnost, zda si badatel sám sobě (a případně s upozorněním pro druhé) přiznal existenci limitů své vědecké práce.

Jan Horský se ve svém článku „Zbožná, či bezbožná doba? Poznámky ke snahám vystihnout náboženský ráz epochy“ na příkladu napětí mezi několika diskursivními útvary v českém evangelictví kolem roku 1900 vyslovuje k možnostem a mezím dějepisného vyjadřování. Ukazuje, že sociokulturní skutečnost určité doby je charakterizována pluralitou diskursů, variabilitou „subkultur“ a „kontrakultur“ a mnohostí potencionálních referenčních rámců. Ty se nabízejí jednajícím a interpretujícím aktérům a vyžadují od nich, aby je ve své mysli a svědomí nějak usmířili. V rámci tohoto přístupu pozbývá otázka z názvu příspěvku pro své holistické ambice vědecké objektivitě, její kladení by pouze vyústilo v rétoricko-ideologické odpovědi. Naopak jako analyticky přínosné Horský doporučuje dotazování se po vzájemné konfiguraci a rekonfiguraci diskursů, po přesunu náboženských motivů z církevního do mimocírkevního „pole“, po substituci náboženských hodnot hodnotami kvazi-náboženskými, po kompatibilitě víry s „církevní-

tvím“, či naopak po jejich neslučitelnosti. To však dle jeho soudu lze jen na úrovni případových studií a vždy jen se zavedením jistých interpretačních předpokladů. Nadto odpovědi mohou být z pohledu církevních dějin (ve smyslu dějin instituce s ohledem na vnitřní logiku jejího teologického, mocensko-politického či hospodářského obsahu) či dějin náboženství (ve smyslu specifického sémioticko-symbolického kulturního systému) navzájem výrazně odlišné.

Ve svém druhém příspěvku „Církev a historicita“ se Horský vyjadřuje k možnostem uplatnění vývojových (evolučních) koncepcí ve vztahu k církevním dějinám. Přitom upozorňuje, že diachronní a synchronní perspektiva se navzájem nemusí vylučovat, naopak je vhodné je doplňovat. I když lze vzhledem k určitému pramennému materiálu zformulovat tezi jeho vývojové proměny, která se bude jevit jako adekvátní, neznamená to ještě, že vůči témuž materiálu nelze zformulovat teorii jinou, rovněž adekvátní, v níž bude pojednán jako nečasová či nadčasová struktura. Historické vědy tak na bázi církevních dějin mohou jítřít svou vnímavost k otázkám nečasového obsahu textů a vůči transcendenci (jedno jakého druhu).

Olomoucká církevní historička Jitka Jonová ve svém příspěvku „Církevní dějiny – obor historie, nebo teologie?“ předkládá výběrový přehled církevních historiků působících od konce 19. století do roku 1989, které spojuje to, že byli nejen církevními historiky, ale působili jako kněží, měli tedy teologické vzdělání (Klement Borový, František Xaver Kryštůfek, Antonín Podlaha, Blažej Ráček, Augustin Alois Neumann, František Dvorník, František Cinek, Jaroslav Kadlec, Bohumil Zlámal). To považuje za výhodu, církevní dějiny vidí jako legitimní součást teologie i historie, teologické vzdělání umožňuje porozumění dané problematice v širším kontextu. Jako vzorové uvádí dílo Antonína Podlahy či Františka Dvorníka.

Jaroslav Lorman se ve svém příspěvku „Dějinnost východisek teologické etiky“ snaží ukázat, že je historické bádání pro teologickou etiku přínosem, zvláště proto, že lidské jednání a rozhodování je dějinně podmíněné. Historický výzkum představuje pro teologického etika důležitý zdroj informací nejen o dějinách vlastního vědního oboru, ale především o žité mravnosti a kontextu mravního rozhodování dřívějších generací. Na druhé straně etické bádání má historikům pomoci lépe porozumět jednání dřívějších generací

křesťanů, neboť jejich mravnost nebyla formována jen kladenými mravními normami z morálně-teologických traktátů, ale také například z biblických a jiných příběhů, a především z nabídky spásy, která spočívá v plnosti lidských možností.

Ondřej Macek ve svých šesti zastaveních publikovaných pod názvem „Vyprávění o zbožnosti – zbožné vyprávění“ uvádí několik pokusů podniknutých z různých teologických a věroučných tradic o určení místa církevních dějin v rámci teologických disciplín; společné jim je to, že žádný z nich se dosud výrazněji neprosadil. S odkazem na Volkera Leppina se snaží vymezit předmět církevních dějin a upozorňuje, že církevní dějiny mohou nejen odkazovat k náboženskému systému symbolů, ale náboženským symbolem se také stávat. Toto vymezení má zakládat teologickou odpovědnost církevních historiků a umožnit jim k závěrům bádání přidávat vlastní hodnocení. Macek navrhuje, že v centru pozornosti církevních dějin by mohl být příběh zbožnosti jednotlivce, v níž se spojuje teologie, rituál a životní praxe (zbožnost je mimo jiné symbol, kterým lidé vykládají a rozumí současnosti), a metodou psaní vyprávění o zbožnosti, o životní orientaci na vyprávění příběhu

Boha s lidmi, za jehož součást se teolog či církevní historik považuje (smí považovat). Historiograficky zachycená vyprávění příběhů žité zbožnosti pak mohou či mají vzbuzovat otázky, a to i po Bohu.

Vít Machálek ve svém příspěvku „Církevní dějiny a dějiny náboženství“ tvrdí, že rozlišování mezi obory z názvu příspěvku v rámci české historiografie může mít podobu pojednání o vývoji církevní instituce, respektive o místě křesťanství a křesťanských prvků v dějinách národní kultury. Jde mu však o rozlišení těchto pohledů v širším rámci světové historiografie a upozorňuje, že v případě dějin náboženství je nutné zasazení křesťanství do širšího, minimálně abrahámovského náboženského kontextu.

Zdeněk Nešpor se věnuje „Přínosu sociologie náboženství církevnímu a náboženskému dějepiscectví“. Nehodlá přitom podávat úplný přehled sociologie náboženství ani návod na použití; konkrétní využití zdrojů, přístupů a poznatků sociologie náboženství v historické práci přitom spatřuje zejména ve čtyřech oblastech souvisejících s postosvícenskou modernizací společnosti. Těmi oblastmi jsou za prvé demografický a nábožensko-církevní vývoj, za druhé hlubší dobové sociologické výzkumy religiozity, za třetí

sociologické pojmosloví a charakteristika různých sociálních typů religiozity a za čtvrté sociologické teorie náboženského vývoje „středního řádu“.

Tomáš Parma ve svém příspěvku „Církevní dějiny mezi teologií a historií“ připomíná rozlišení mezi *Kirchengeschichte* (církevními dějinami) a *Religionsgeschichte* (náboženskými dějinami) a klade otázku, zda by toto rozlišení bylo vhodné využívat v českém prostředí. V závěru stati pak předkládá výčet konkrétních raně novověkých témat, jimž by se církevní dějiny mohly věnovat. Podobně jako další v této publikaci se ptá po vztahu církevních dějin a teologie a připomíná diskusi o povaze církevních dějin, která probíhala především v německy psané církevní historiografii ve druhé polovině 20. století.

Tomáš Petráček v příspěvku „Katolická církev, historici a církevní dějiny: Papež Lev XIII. k poslání historikovy práce“ se zabývá problematikou vztahu institucionální církve k oboru církevních dějin a připomíná apoštolský list *Saepe numero considerantes* papeže Lva XIII. o studiu historie (1883).

V poslední stati publikace vyslovuje Jaroslav Vokoun několik svých zbožných přání, která jako teolog adresuje svým kolegům církevním historikům („*Pia desideria*

aneb co jako teolog očekávám od „církvní historiografie“). Nejprve připomíná, že již v minulosti s odkazem na Pannenbergovu autoritu žádal církvvní historiografii, která by nebyla psána *etsi Deus non daretur*. Jako vzor, který se ovšem neodvažuje ani navrhnout, jen vyslovit, nabízí způsob podání dějin ve Starém zákoně. Další přání se týká většího důrazu na zpřístupňování pramenů, když už ne formou kritických edic, tak alespoň prostřednictvím relativně dostupných fotokopií. Dále zmiňuje aktuálnost tématu dynamiky tradice a teologie dějin. Jako teologa-kazatele jej udivuje, jak velmi málo je zpracována tradice historického působení biblických textů. Naposledy odkazuje v současné době k poměrně oblíbeným kontrafaktuálním či virtuálním dějinám a vyslovuje se pro alternativní církvvní historii. Ta by určitě měla církvně-kritický potenciál a do jisté míry i prorockou funkci. Vokounův text se sice prvoplánově nezabývá povahou církvvních dějin, přesto o nich vypovídá mnohé. Nejcennější je však ve své konkrétnosti. Vyslovená přání by si totiž česká církvvní historiografie měla vzít jako výzvu, osobně vnímám jako nejdůležitější důraz na studium dynamiky tradice a volání po přezkoušení alternativních výkladů českých církvvních dějin.

Publikace se i přes příslib uvedený v názvu k povaze církvvní historiografie příliš nevyjadřuje. Řešeny jsou spíše dílčí problémy, případně obecně připomenuty již dříve diskutované otázky (vztah církvvní historie k teologii, rozlišení církvvních a náboženských dějin). Vzhledem k povaze a zacílení publikace se však hluboké úvahy o smyslu a povaze církvvního dějepisectví očekávat asi ani nedaly. Přínos publikace je třeba hledat jinde. Ta je cenná především ve formulaci nových badatelských problémů a témat, také v rovině konkrétně uvedených očekávání, adresovaných ze strany kolegy teologa českým církvvním historikům.

Zdeněk Duda